
TRAGOM PISMA ĆERKE JOVANA PAVLOVIĆA

Ljubica Vrbica Perović

Our associate, who died before seeing this essay printed, had found a letter of Zorka Vrbica, the daughter of Jovan Pavlović, publicist and writer who was responsible for many cultural undertakings in Montenegro in the 19th century, in which she recalls the correspondence of her father with Gladstone.

U rukopisnom odjeljenju Matice Srpske u Novom Sadu našla sam pismo pod inventarskim brojem 37984, Zorke Vrbice, kćerke Jovana Pavlovića, poznatog publiciste i književnika (1843–1892), u kojem se nalazi nekoliko zanimljivih podataka o ličnosti i radu njenog oca.

U dosadašnjim podacima i biografijama Jovana Pavlovića o njegovom djelu koje sadrži preko 230 bibliografskih jedinica, ovo pismo ukazuje na neke zanimljive, dosada nepoznate, podatke.

Pismo Zorke Vrbice Pavlović upućeno je sa Cetinja 27. jula 1939. godine kao odgovor dr Mihovilu Tomandlu (1894/1963) u Pančevo, advokatu, po vokaciji istoričaru i muzičkom piscu,

autoru nekoliko zapaženih knjiga iz političke i kulturne istorije Srba i Pančeva u južnoj Ugarskoj. On se kao istoričar Pančeva interesovao za ostavštinu Jovana Pavlovića koji je svoju karijeru pisca započeo u Pančevu, a kao što je poznato završio na Cetinju u Crnoj Gori.

U kulturnom Pančevačkom krugu Jovan Pavlović je 1868. i 1874. godine bio aktivni sudionik u radu Ujedinjene omladine Srpske i aktivni član Narodne slobodnoumne stranke, na čelu koje je bio Svetozar Miletić. Publicističko-žurnalistička i prosvetiteljska djelatnost u Pančevu gdje je bio urednik „Pančevca“ (1869–1873) i „Graničara“ (1873) skretali su pažnju već tada na njegov rad. „Pančevac“ i danas izlazi.

Izgleda da je Mihovil Tomandl imao namjeru da pripremi neku studiju o Pavloviću, pa se iz tih razloga obratio 5. jula 1939. godine Zorki Vrbici, Pavlovićevoj kćerki koja je bila udata i tada živjela na Cetinju, tražeći od nje određene podatke... Zbog zanimljivih podataka koje Pavlovićeva kći saopštava u svom pismu Tomandlu u prilogu u cjelini iznosimo njeno pismo:

„Poštovani gospodine,

Neki dan sam se vratila kući i našla vaše cijenjeno pismo od 5-og jula na koje Vam tek sada odgovaram, jer sam se na putu duže zadržala, a i Pančevo jednog dana posjetila. Žao mi je mnogo, da se tom prilikom ne upoznah sa Vama.

Kod moje pok. mame nalazila se velika kutija sa hartijama, pismima i novinama („Pančevac“, „Graničar“), i drugim važnim dokumentima od istorijske vrijednosti, dobro čuvana i nesačuvana. Početkom svjetskog rata prva premetačina u Hercegovom, gdje je moja pok. mama živjela, bila je u njenoj kući, te ni to nam nije ostalo od Austrijanaca. Jedino je uspjela sakriti sablju od kralja Petra, koju je bio poklonio mom ocu, i to u klaviru, gdje se nijesu sjetili da ispreturaju.

Što nam to odniješe i upropastiše od velike je štete, jer o njegovom radu sa vojvođanskim političarima i javnim radnicima moći će se još nešto znati od onih koji su još u životu, ali o njegovom radu van naših granica jedino se moglo vidjeti iz njegove korespondencije. Dobro se sjećam prepiske pok. oca sa Gledstonom na engleskom jeziku, iz 1882. godine koja bi danas blago vrijedela. Velika Britanija indiferentna i neprijateljski raspoložena prema C. Gori, do tada, čini izuzetak iz doba ulcinjskog pitanja, te je prepiskom mog oca sa Gledstonom dobila englesku naklonost C. Gora.

Kao što vidite, poštovani Gospodine, ništa vam ne mogu staviti na raspoloženje, jer sve nam odniješe neprijatelji.

Sa zadovoljstvom ću čitati Vaše studije o našim istaknutim ljudima zahvaljujući Vam da ne date, da se sve zaboravi.

Poštujte vas, Zorka Vrbica, rođ. Pavlović.“

O Jovanu Pavloviću, njegovom životu i radu, dr Dušan Martinović i dr Radivoje Šuković u izdanju Matice Srpske i CNB „Đurđe Crnojević“ objavili su veoma iscrpnu monografiju. Međutim, biografi tada nijesu imali uvid i o njegovoj aktivnosti na inostranom planu o kojem piše, u unaprijed citiranom pismu, njegova kćerka.

Takođe ovo pismo svjedoči da cjelokupni arhiv Jovana Pavlovića, koji su austrijske vlasti oduzele od njegove supruge u Herceg Novom, nije pronađen. (Tom prilikom je od Austrougarskih vlasti odnijet i cjelokupni arhiv vojvode Maša Vrbice, za kojim, mi iz porodice, još uvijek tragamo). Ostaje da se poradi na tome da se u odgovarajućim britanskim institucijama dođe do prepiske koju je Jovan Pavlović vodio sa Gledstonom, u to vrijeme predsjednikom engleske vlade.

Inače, Jovan Pavlović je govorio nekoliko stranih jezika. Pored njemačkog, govorio je i engleski jezik. Prema kazivanju pjesnika dr Laze Kostića jedino su njih dvojica u Vojvodini u vrijeme zajedničkog življenja i djelovanja znali engleski jezik.¹

Nekoliko kratkih biografskih podataka o Zorki Pavlović čije smo pismo naprijed citirali.

Zorka Pavlović je na Cetinju završila poznati Djevojački institut u kojem je stekla solidno obrazovanje i postala učiteljica. Od oca i od majke je dopunjavala svoje obrazovanje. Bavila se prevodenjem sa ruskog jezika tekstova iz psihologije (N. M. Karamazina) i književnosti koje je objavljivala u cetinjskom književnom časopisu „Luča“.²

Bila je udata za Mila Kovačevića, profesora, koji je umro 1913. godine, kojom prilikom joj knjeginjica Ksenija upućuje saučešće. Kasnije se udala za Pera Vrbicu, direktora banke na Cetinju.

Zorka Vrbica je već od mladih dana bila društveno angažovana u dobrovoljnom radu Crvenog Krsta. O tome svjedoči njena saradnja i prepiska sa knjeginjicom Ksenijom za vrijeme balkanskog rata.³

---

¹ GLADSTONE William EWART, engleski državnik (1809–1898). godine 1877. objavljuje u „Nineteenth Century“ članak pun divljenja za oslobodilačku borbu Crnogoraca, koje zove „najsajnijim živim narodom na svijetu“. Kasnije je radio da prisili Tursku na izvršenje klauzula Berlinskog ugovora u pogledu razgraničenja određenih teritorija Grčkoj i Crnoj Gori, organizovao (1880) pomorsku demonstraciju pred Ulcinjem.

(GLADSTONE je najistaknutiji engleski građanski političar viktorijanske epohe. Pisao studije o HOMERU i prevodio HORACIJA). U njegovom arhivu vjerovatno se nalazi prepiska sa Jovanom Pavlovićem koji mu je pisao sa Cetinja i Crna Gora u vezi događaja od 1877. pa dalje.

² III/1987, 6, 252–258 ; 11/12, 472–476; ZIV/1898, 1, 16–21, 2, 77–83, potpisujući ih inicijalima Z i Z. P.

³ Vesna Vičević je objavila njihovu prepisku u časopisu „Matica“ br. 50, 2012.

REG. CO. 37.984

Цестама, 27-VII-39

Поштовани Господине,

Леки дан сам се вратила
кући и нашла Ваше цујено писмо
од 5^{ог} јуна на којем Вам тек сад одговарам;

данас брата вриједна. Велика
Британија индиферентна и неутра
лновски расиоложена према Ц. Гора,
до тога, чиме музејак из доба
улицинског пијана, те је швейцарског
мот ица с. Гудитином добила епис
наклоност Ц. Гора.

Као што видите, поштован
Господине, ништа Вам не могу
ситабити на расиолошке, јер све
нам идријеме неутрализови.

Са задовољством ћу пијати
Ваше сидуји о нашим метаку
видица и забавити Вам да не
даће, да се све заборава. Понијје:

Јорка Врдица
пот. Павловић

Poslije završetka Prvog svjetskog rata Zorka je kao predsjednica Crvenog krsta na Cetinju saradivala sa ženskom zanatskom školom na Cetinju na organizovanju dopunske ishrane đaka u osnovnim školama.

Lično mi je poznato da je za vrijeme Drugog svjetskog rata zajedno sa svojom sestrom Danicom-Dadom organizovala pakovanje, adresiranje i slanje pošiljki našim zarobljenicima u logore Italije i Njemačke, koje su slale njihove porodice.

Umrla je 1952. godine na Cetinju i sahranjena je na Njegušima (selo Vrbe), gdje je sahranjen i njen suprug Pero Vrbica.